

Tomaszewski, J. 1985. *Ojczyzna nie tylko polaków. Mniejszości narodowe w Polsce w latach 1938–1939* [Homeland is not Only for Poles. National Minorities in Poland in the Years 1938–1939]. Warszawa: Młodzieżowa Agencja Wydawnicza. [in Polish].

Tomaszewski, J. 1993. *Najnowsze dzieje żydów w Polsce (w zarysie do 1950 r.)* [The Latest History of Jews in Poland (in Outline until 1950)]. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. [in Polish]

Żebrowski, R. 1993. *Dzieje żydów w Polsce. Wybór tekstów źródłowych. 1918–1939* [The History of Jews in Poland. The Selection of Source Texts]. Warszawa: Żydowski Instytut Historyczny w Polsce. [in Polish]

Żebrowski, R. 1995. *Spółczesność żydowska w II Rzeczypospolitej* [Jewish Society in the Second Republic of Poland]. *Studia z dziejów żydów w Polsce*. T. 1. Warszawa: Żydowski Instytut Historyczny. S. 81–101. [in Polish]

Zieliński, K. 2006. *Żydzi polscy a niepodległość — nadzieje i obawy* [Polish Jews and Independence — Hopes and Fears]. *Res Historica*. Lublin: Wyd. UMCS. [in Polish]

УДК [94(438):329(=411.16)14:37.018.1]«1919/1939»

DOI: 10.20535/2307-5244.55.2022.269760

O. B. Ruda

ORCID: 0000-0003-4361-8313

*Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича
Національної академії наук України*

O. Ruda

*National Academy of Sciences of Ukraine, I. Krypiakewych Institute
of Ukrainian Studies*

РОЛЬ ЄВРЕЙСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РОБІТНИЧОЇ ПАРТІЇ «РОБІТНИКИ СІОНУ» У РОЗВИТКУ ПРИВАТНОГО ШКІЛЬНИЦТВА МІЖВОЄННОЇ ПОЛЬЩІ

У статті висвітлено розвиток єврейських приватних двомовних початкових шкіл з мовами викладання їдиш та іврит у міжвоєнній Польській державі. Стверджено, що вагома роль у розвитку світського іврито-їдишомовного шкільництва належала Єврейській соціалістичній робітничій партії «Робітники Сіону» та заснованому з ініціативи членів цієї партії Товариству з підтримки єврейського шкільництва та єврейської культури. З'ясовано, що через складність освітніх програм двомовних єврейських шкіл, обмежене фінансування, протидію з боку владних кіл партійцям і членам товариства не вдалося створити розгалужену мережу цих навчальних закладів.

Ключові слова: політична партія «Поалей Ціон-правиця», міжвоєнна Польща, культурно-освітні товариства, двомовна школа, іврит, їдиш.

The article highlights the activities of the Jewish Socialist Workers' Party «Poale Zion» (Workers of Zion) in the 1920s and 1930s, which aimed at forming a network of bilingual private Jewish educational institutions with Yiddish and Hebrew as languages of schooling. It is argued that in the interwar Poland the development of Jewish schooling was hampered by a number of factors, such as piecemeal implementation of international and domestic regulations on minority schooling by the Polish authorities; assimilation policies of the Polish government; attempts at undermining the position of Jewish community in the economic and educational spheres; and linguistic heterogeneity of the Jewish population. Public Jewish primary schools with Polish as the language of instruction were not popular, as they allegedly provided unsatisfactory schooling and were criticized by the Jewish community as an attempt at assimilation. As a result, in the 1920s and 1930s Jewish political parties and culture and education associations joined in for the sake of development of private Jewish educational institutions. The research shows that an important role in the establishment and support of bilingual schools with both Hebrew and Yiddish used in schooling, belongs to the Jewish Socialist Workers' Party «Poale Zion» and to Shul-Kult (school and culture organization), founded through the influence of the Party and supported by it. It was with the help of the Party and Shul-Kult members that primary schools with Yiddish and Hebrew languages of teaching were established, in-service teacher training courses were organized, and courses for the illiterate population were organized. In addition, public universities, libraries, theatres, museums, orphanages, etc. were established. The party members published and distributed textbooks, academic and pedagogical journals in Yiddish, Hebrew and Polish. In the Shul-Kult educational institutions, the main emphasis was placed on the study of the Yiddish language and Judaic subjects, as well as on the proper mastery of Hebrew and Hebrew literature. This was meant to contribute to the establishment of national consciousness and preservation of the national identity of the Jewish youth. However, due to the complexity of the curriculum, limited funding, and opposition from the Polish ruling circles, the party members failed to create an extensive network of bilingual primary schools with Yiddish and Hebrew as languages of instruction.

Keywords: political party «Poale Zion Right», interwar Poland, culture and education associations, bilingual schools, Hebrew, Yiddish.

Актуальність роботи зумовлена тим, що в сучасних умовах особливої ваги набуло національно-патріотичне виховання молодого покоління, формування в нього національної свідомості, поваги до культурного й історичного минулого держави, толерантності до представників різних етнічних спільнот, віросповідань і культур. У цьому контексті значний інтерес становить співіснування в міжвоєнні роки різних народів на західноукраїн-

ських теренах, які на той час входили до складу Польської держави, те, як вони відстоювали свої політичні, соціально-економічні й культурні права. Серед національних і релігійних меншин міжвоєнної Польщі особливою активністю у відстоюванні власних освітніх і мовних прав вирізнялися українці, німці та євреї. Саме в єврейському середовищі освіта цінувалася дуже високо й традиційно відігравала важливу роль, оскільки освіченість сприяла зростанню відчуття національної гідності, відкривала шлях до емансипації, високих стандартів життя та слугувала запорукою успішного майбутнього. Водночас завдяки поцінуванню освіченості як визначальної складової системи цінностей юдаїзму потреба в освіті стала однією з найбільш знакових у єврейському суспільстві й залишається такою донині. Засновуючи приватні навчальні заклади, виховний процес у яких спирався на єврейські цінності, принципи свободи, євреї намагалися забезпечити молодому поколінню гідне існування (Кержнер, А. 2005, с. 296).

Мета статті полягає в тому, щоб простежити діяльність Єврейської соціалістичної робітничої партії «Робітники Сіону», спрямовану на розвиток єврейського приватного іврито-їдишомовного шкільництва в Польщі 1920–1930-х рр.

Розвиток єврейських приватних навчальних закладів у міжвоєнній Польщі з мовами викладання іврит, їдиш чи обома, організація силами євреїв різноманітних курсів, форм позашкільної освіти донині викликають інтерес у дослідників. Проблеми єврейського шкільництва в Польській державі 1920–1930-х рр. досліджували як українські, так і іноземні науковці. Освітню політику Польщі щодо єврейського шкільництва, проблеми функціонування єврейських навчальних закладів, діяльність єврейських партій висвітлили українські дослідники М. Гон (Гон, М. М. 2014, с. 115–126), Ю. Крамар (Крамар, Ю. В. 2015; Крамар, Ю. В. 2014, с. 132–140), Р. Романцов (Romantsov, R. 2013, s. 95–137), О. Руда (Руда, О. 2019; Руда, О. 2017, с. 114–130; Руда, О. 2016, с. 89–106). Польські вчені Д. Дахувна (Dachówna, D. 1935, s. 245–268), С. Хмелевський (Chmielewski, S. 1937), А. Шарковська (Szarkowska, A. 2007, s. 116–126), американська дослідниця М. Айзенштайн (Eisenstein, M. 1950) проаналізували формування мережі приватного єврейського шкільництва в міжвоєнній Польщі, простежили роль політичних партій і культурно-освітніх товариств у розвитку єврейських приватних навчальних закладів. Однак освітню діяльність Єврейської соціалістичної робітничої партії «Робітники Сіону» (Jidisze Socjalistisze Arbeter Partaj «Poalej-Cyjon») («Поалеї Ціон-правиця»), члени якої долучилися до розвитку приватних двомовних шкіл, ці вчені дослідили тільки фрагментарно.

Основним джерелом нашого дослідження стали матеріали Архіву актів нових у Варшаві (Archiwum Akt Nowych w Warszawie), з яких узято важливі відомості про суспільно-політичну ситуацію в міжвоєнній Польщі, від-

носини польської влади з представниками національних меншин, політичну та культурну активність непольського населення. Так, у Ф. 9, 322, 503, 1186, 2021 міститься інформація про діяльність єврейських політичних партій, зокрема статuti, звіти, відозви партій, документи про культурно-освітню діяльність, протоколи засідань Ради Міністрів і Політичного комітету Ради Міністрів, де йшлося про шляхи вирішення національного питання тощо. Допоміжну роль відіграли матеріали звітів про життя й діяльність національних меншин у політичній, освітній і релігійній сферах. Чимало інформації про життя єврейства Польщі вміщено на шпальтах часопису «Наша думка» («Nasza Opinia»).

Методологічною основою дослідження стали принципи історизму, системності, об'єктивності та всебічності. На базі цих принципів під час дослідження було використано загальнонаукові й історичні методи. Завдяки застосуванню методів аналізу, синтезу та узагальнення вдалося простежити реалізацію мовної політики польських урядів 1920–1930-х рр. в освіті, сформувати цілісну картину діяльності єврейської громади Польщі, спрямованої, зокрема, на розвиток іврито-їдишомовного шкільництва. Для того, аби з'ясувати роль «Поалей Ціон-правиці» у розвитку приватних світських початкових шкіл з мовами викладання їдиш та іврит, а також простежити освітню діяльність Товариства з підтримки єврейського шкільництва і єврейської культури, яке перебувало під впливом цієї партії, було застосовано спеціальні історичні методи: історико-порівняльний, ретроспективний, проблемний.

Національна, мовна й освітня політика міжвоєнної Польської держави була спрямована не лише на формування нової системи освіти, ліквідацію неписьменності, а насамперед на полонізацію й асиміляцію непольського населення, формування польського патріотичного духу та польської національної свідомості. Шкільництво національних і релігійних меншин розвивалося за складних суспільно-політичних умов, оскільки польська влада, попри взяті на себе зобов'язання, що випливали як з постанов Малоого Версальського договору 1919 р. щодо організації шкільництва непольського населення, так і з внутрішніх постанов, зокрема Конституції 1921 та 1935 рр., сприяла розвитку навчальних закладів з польською мовою викладання та утраквістичних за рахунок шкіл з мовами навчання меншин, створюючи перешкоди на шляху навчання дітей рідною мовою. Єврейська молодь Польщі, на відміну від української чи німецької, які, попри утиски з боку влади, мали змогу здобувати освіту в державних початкових школах з рідною мовою викладання, була позбавлена такої можливості. Заснуванню державної єврейської школи з єдиною мовою навчання перешкождали як різні мовні тенденції, котрі панували в єврейському середовищі (їдиш, іврит, польська), так і національна політика Польщі, що в міжвоєнні роки змінювалася від асиміляційної до антиєврейської, спрямованої на заохочення еміграції єврейського

населення. Як наслідок, у Польщі діяли єврейські державні школи з польською мовою навчання, так звані шабасувки, які реалізували загальнодержавну програму виховання в дусі лояльності до влади та сприяли культурній і мовній асиміляції школярів (Руда, О. 2019, с. 214). Відповідно до розпорядження міністра віросповідань і освіти від лютого 1923 р., у них навчали дітей за програмами польських державних шкіл, відмінність від яких полягала в запровадженні 2 год на тиждень юдаїзму. Також учнів було звільнено від занять у суботи й на єврейські свята, натомість вони мали право навчатись у неділю та в релігійні свята інших конфесій. Учителі неюдейського віросповідання (з 5 тис. педагогів цих шкіл лише 1,9 тис. були євреями) звільнялися від занять у неділю (Mauersberg, S. 1968, s. 162–163; Żyndul, J. 2000, s. 124). Свідома частина єврейської громадськості сприймала «шабасувки» як асиміляційний чинник і закликала євреїв віддавати дітей у приватні національні школи з мовами викладання їдиш чи іврит, які сприяли б збереженню національної ідентичності єврейської молоді¹. Як через низький рівень навчання в «шабасувках», надання серед батьків-євреїв переваги державним школам для учнів різних віровизнань, так і через тиск з боку частини єврейської громадськості «шабасувки» відвідувало менш як 10% усіх учнів-євреїв. У 1921/22 н. р. діяла 191 школа з 34200 учнями та 1046 учителями. Поступово кількість цих шкіл зменшувалася через об'єднання їх з польськомовними навчальними закладами та усунення з них учителів-євреїв (Mauersberg, S. 1968, s. 163).

Політика польських урядовців, спрямована як на послаблення позицій євреїв в економіці та освіті шляхом запровадження *numerus clausus* для студентів-євреїв, так званого лавкового гетто, внесення «арійських» параграфів у статуту товариств, так і на усунення євреїв із державних та місцевих органів влади, культурного життя тощо, призвела до того, що єврейська громадськість постала перед необхідністю активізувати культурно-освітнє життя задля збереження давніх традицій, піднесення серед євреїв рівня володіння мовами їдиш та іврит, виховання дітей у національному дусі, створення їм належних умов для здобуття освіти, а також формування в єврейській молоді національної свідомості (Гон, М. М. 2014, с. 119–120). До заснування єврейських приватних навчальних закладів активно долучалися члени єврейських культурно-освітніх товариств та організацій, політичних партій, які усвідомлювали шкідливість наслідків національно-освітньої політики влади для молодого покоління. Оскільки в 1920–1930-х рр. у єврейській громаді утвердились ідеологічно відмінні громадсько-політичні течії, такі як ортодоксія, сіонізм, значного поширення набули політичні сили, які сповідували соціалістичну та комуністичну ідеології, то така політична різновекторність вплинула на формування різних напрямків у єврейському приватному

¹ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN). Zesp. 9. Sygn. 1021 dopływy. K. 153.

шкільництві¹. Серед приватних навчальних закладів переважали релігійні школи, а яких навчання й виховання ґрунтувалися на релігійних догмах. Цим типом закладів здебільшого опікувалася партія ортодоксальних євреїв «Агудас Ізраель» (Agudas Isroel). Належне місце юдаїстичним предметам, поряд зі світськими, відводилось у релігійно-національних навчальних закладах з мовою викладання іврит, які підтримувала Організація сіоністів ортодоксів «Мізрахі» (Histadruth Mizrahi). У 1920–1930-ті рр. значного розвитку набули світські навчальні заклади для учнів-євреїв. Сіоністська партія в Польщі (Histachdruth ha‘Cujonith be‘Polonijah) опікувалася приватними національно-івритськими школами, натомість світські навчальні заклади з мовою викладання їдиш підтримував Загальноєврейський робітничий союз «Бунд» (Algemajner Jidiszer Arbatjer Bund) (Руда, О. 2016, с. 92–95; Руда, О. 2017, с. 117–123).

Належну увагу освіти приділяла також партія «Поалей Ціон-правиця». Ця політична сила виникла внаслідок розколу, що стався влітку 1920 р. на V конференції Світового союзу «Поалей Ціон» у Відні через незгодженість позицій делегатів щодо налагодження відносин з міжнародною організацією комуністичних партій Третім інтернаціоналом. Делегати зі США, Палестини та Великої Британії висловилися проти цього рішення. 1922 р., після скликання III Національного конгресу, праве крило Світового союзу «Поалей Ціон» оголосило про створення самостійної партії, що стала відома для широкого загалу як «Поалей Ціон-правиця». Партія входила до Всесвітньої сіоністської організації, ширила свій вплив переважно серед єврейської інтелігенції та робітників. Задля збільшення своєї популярності в Польщі 1923 р. «Поалей Ціон-правиця» об’єдналася з Сіоністською соціалістичною партією «Молодь Сіону» (Cijonistisze Socjalistisze Partaj «Ceirej Cijon»), а 1926 р. — з Сіоністсько-соціалістичною партією (Cijonistisze-Socjalistisze Partaj) (Aleksiun, N.). Однак у міжвоєнні роки партію дещо менше підтримували серед населення, ніж інші єврейські політичні сили. Наприклад, за 1 квітня — 1 липня 1929 р. у Галичині «Поалей Ціон-правиця» провела тільки 109 зібрань та організаційних зборів, тоді як Сіоністська партія в Польщі — 369, «Бунд» — 164, «Агудас Ізраель» — 131². На зібраннях і вічах члени «Поалей Ціон-правиці» наголошували на необхідності створити мережу єврейських навчальних закладів з мовою викладання їдиш за одночасного вивчення на належному рівні івриту, вважаючи, що лише такі школи «можуть піднести єврейське суспільство до значення народу»³. Вплив «Поалей Ціон-правиці» в Польщі почав суттєво зростати після об’єднання

¹ Чорній П. І. Етнічні групи Галичини міжвоєнного періоду (1919–1939 рр.): демографічні та етнокультурні процеси: дис. ... канд. іст. наук. Львів, 2011. С. 70–75.

² Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za kwiecień, maj i czerwiec 1929 r. Warszawa: Wydział Narodowościowy, 1929. S. 108.

³ AAN. Zesp. 1186. Sygn. 2. K. 14.

1932 р. її Центральних комітетів з Сіоністською партією праці «Гітахдут» (Mifleget ha-Awoda ha-Cij(j)onit «Hitachdut»). У Галичині 1933 р. дві партії створили Об'єднану сіоністсько-соціалістичну партію «Гітахдут-Поалей Ціон» (Aleksiun, N.). Як наслідок, у Галичині 1930-х рр. вплив новоствореної партії почав зростати, наприклад, 1934 р. окружні з'їзди партії відбулись у різних містах краю, зокрема в Станиславові (28 жовтня), Стрию (4 листопада), Львові (5 листопада), Чорткові (18 листопада), Коломиї (25 листопада), Самборі (25 листопада)¹.

В політичній програмі «Поалей Ціон-правиця» пропагувала необхідність створити в Палестині незалежну Єврейську соціалістичну державу. В Польщі партійці домагалися національної та культурної автономії для світських єврейських гмін (Руда, О. 2019, с. 354). Вони визнавали верховенство іврит у Палестині, натомість вважали, що в Польщі мовою повсякденного спілкування євреїв і мовою викладання в єврейських школах мав бути їдиш за одночасного вивчення на належному рівні іврит². На початку 1930-х рр. у Польщі діяло 225 організацій «Поалей Ціон-правиці», до яких належали близько 10 тис. членів, працювало 27 навчальних закладів, заснованих за підтримки партійців, 112 бібліотек, 200 молодіжних осередків «Фрайхайт» («Freiheit»), 73 скаутські організації та 5 академічних кіл³. Молодіжний осередок партії «Фрайхайт», який, відповідно до програми «Поалей Ціон-правиці», був покликаний провадити культурну й виховну роботу в дусі соціалістичного сіонізму, підтримувати навчальні заклади з мовами викладання їдиш та іврит, організовувати лекції, відчити, професійні й загальноосвітні курси для дорослих, концерти, театральні вистави тощо, був дуже популярним серед населення краю⁴. Всі ці заходи сприяли підвищенню у євреїв рівня володіння їдишем, вивченню іврит, поглибленню їхніх знань з єврейської історії та культури, політичної економії й соціальної економіки⁵.

Належну увагу члени партії приділяли піднесенню рівня освіти серед єврейської молоді міжвоєнної Польщі. Зокрема, в освітній програмі «Поалей Ціон-правиці» зазначалося, що партія підтримує розвиток мови їдиш і водночас вбачає за необхідне вивчення іврит на «належному рівні»⁶. Поряд з організацією різноманітних курсів партійці всіляко сприяли розвитку двомовного єврейського шкільництва з мовами навчання їдиш та іврит. Як зауважила дослідниця М. Айзенштайн, поява іврито-їдишомовних шкіл у 1920-х рр. стала наслідком ідеологічної боротьби між представниками «Поалей Ціон-правиці» та несоціалістичними політичними силами, з одного боку, й угру-

¹ AAN. Zesp. 322. Sygn. 2348. K. 115; AAN. Zesp. 503. Sygn. 1443. K. 76.

² AAN. Zesp. 9. Sygn. 1062. K. 12.

³ Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za II i III kwartał 1930 r. Warszawa: Wydział Narodowościowy, 1930. S. 143.

⁴ AAN. Zesp. 9. Sygn. 962. K. 23; AAN. Zesp. 322. Mikrof. B. 18479. Sygn. 2276. K. 100.

⁵ AAN. Zesp. 2021. Sygn. 5. K. 29.

⁶ AAN. Zesp. 9. Sygn. 1062. K. 12.

пованнями, зокрема партійцями «Бунду», які обстоювали їдиш, — з іншого. Це була боротьба за впровадження та розширення вивчення іврит у їдишомовних навчальних закладах. Члени «Поалей Ціон-правиці» погоджувалися, що їдиш як символ єврейського відродження та «народної культури», що розвивається, має посісти провідне місце в навчальному процесі, однак наголошували, що іврит має стати «другою національною мовою» євреїв, оскільки виражає єврейський дух минулого і є тим інструментом, який полегшуватиме адаптацію єврейства в незалежній Єврейській державі. Представники «Поалей Ціон-правиці» були переконані, що пізнання як єврейської релігійної філософії минулого, так і культурної думки івритом мало стати обов'язковою складовою навчального процесу єврейської молоді в Польщі, оскільки це ніяк не суперечило світськості єврейських навчальних закладів (Eisenstein, M. 1950, p. 61).

Прагнучи розвивати світське приватне іврито-їдишомовне шкільництво, члени «Поалей Ціон-правиці» виступили ініціаторами заснування 1928 р. Товариства з підтримки єврейського шкільництва та єврейської культури (Idischer Szul-un Kultur-Farband) («Шуль-Культ»). Навколо товариства, поряд з членами «Поалей Ціон-правиці», згуртувалися ті представники єврейської інтелігенції, які не поділяли прихильності сіоністів лише до іврит у водночас не підтримували соціалістичних поглядів партійців «Бунду» з їх обстоюванням їдишу (Крамар, Ю. В. 2015, с. 205).

За активної підтримки членів «Поалей Ціон-правиці», «Шуль-Культ» засновувало світські початкові двомовні школи, сиротинці, курси підвищення кваліфікації педагогів, курси для неписьменних тощо (Szarkowska, A. 2007, s. 121). За сприяння «Шуль-Культу» також діяли так звані народні університети. Члени товариства, з-поміж яких було чимало партійців «Поалей Ціон-правиці», організовували різноманітні концерти, забави, засновували бібліотеки, театри, видавництва, музеї. Вони видавали й розповсюджували підручники, наукові та педагогічні часописи мовами їдиш, іврит і польською¹.

Члени «Поалей Ціон-правиці» та представники «Шуль-Культу» всіляко намагалися пропагувати власну освітню філософію, суть якої полягала в тому, що їдиш як загальнозживаній мові та інструменту формування єврейської світської літератури відводилося провідне місце в освітньому процесі, натомість іврит та давній єврейській культурі як невіддільним складовим духовних надбань єврейського народу, — важливе місце в навчальній програмі (Eisenstein, M. 1950, p. 68). З огляду на цю освітню філософію в навчальних закладах товариства молодь мала змогу опанувати як іврит і староеврейську культуру та літературу, так і їдиш та юдаїстичні предме-

¹ Towarzystwo Popierania Szkolnictwa Żydowskiego i Kultury Żydowskiej «Szulkult». Statut. Warszawa, 1928. S. 3–4; Mermelstein W. Święto szkoły żydowskiej // Nasza Opinia. 1937. Nr 89. 25 kwietnia.

ти. В навчальних програмах шкіл «Шуль-Культу» вагомими були частки предметів гуманітарного циклу, зокрема, історії євреїв, мови та літератури, релігії, палестинографії, єврейської демографії (Крамар, Ю. В. 2014, с. 136). Частину предметів, зокрема історію Польщі та польську мову, викладали державною мовою. Ці навчальні заклади відрізнялися від шкіл інших єврейських товариств, зокрема Центральної єврейської шкільної організації (Centrale Jidisze Szul Organizacje), насамперед навчальною програмою, відповідно до якої історію євреїв викладали як окремий предмет, а не в межах курсу загальної історії, належну увагу відводили вивченню івриту в усіх класах, а не лише на третьому й четвертому роках навчання, більше уваги приділялося вивченню їдишу та єврейської літератури, також учні мали змогу засвоїти на належному рівні палестинографію та єврейську демографію (Chmielewski, S. 1937, s. 71). В школах «Шуль-Культу» івриту навчали з урахуванням тогочасних принципів педагогічної психології, завдяки чому учні могли черпати знання з івритомовних книг, знайомитися з давньою та сучасною івритською релігійною та культурною думкою, з внеском видатних єврейських мислителів у розвиток філософії, історії й літератури. Вивчення івриту, історичного минулого єврейського народу, запізнення з культурою та національними традиціями мали сприяти формуванню позитивного ставлення молоді до відновлення Єврейської держави на території Палестини, зміцнювати в них почуття патріотизму та національної свідомості (Eisenstein, M. 1950, p. 68).

У навчальних закладах «Шуль-Культу», які функціонували переважно в центральних і східних воеводствах, навчалася молодь з незаможних ремісничих, робітничих та дрібноміщанських єврейських родин. Серед учнів переважали вихідці з ремісничих (38%) і робітничих (35%) родин, а також із родин дрібних міських (22%) та сільських торговців (5%) (Dachówna, D. 1935, s. 267–268; Romantsov, R. 2013, s. 120). Фінансували ці школи як єврейське населення, переважно купці, так і меценати, зокрема Об'єднаний американсько-єврейський розподільчий комітет «Джойнт» («Joint», American Jewish Joint Distribution Committee), заснований 1914 р. у Нью-Йорку для надання матеріальної допомоги євреям зі Східної Європи¹. Наприкінці 1928 р. за підтримки «Поалей Ціон-правиці» при «Шуль-Культі» діяло 23 культурно-освітні заклади, серед яких 10 початкових шкіл, три сиротинці, вісім вечірніх шкіл та дві бібліотеки. Свого піку іврито-їдишомовне шкільництво досягло в 1930/31 н. р., коли діяло 25 початкових шкіл з 3592 учнями й 15 сиротинців із 708 дітьми. В цих 40 закладах загалом навчалася 4300 учнів і працював 131 учитель (Eisenstein, M. 1950, p. 69; Żebrowski R.). Натомість у 1934/35 н. р. існувало тільки 16 навчальних закладів із 2343 школярами, з яких 10 шкіл із близько 2100 учнями (сім початкових шкіл

¹ Mermelstein W. Święto szkoły żydowskiej // Nasza Opinia. 1937. Nr 89. 25 kwietnia.

з 1818 школярами й три вечірні школи з 317 слухачами) та шість сиротинців із 208 вихованцями. У 1935/36 н. р. кількість навчальних закладів знову збільшилася до 25 (14 початкових шкіл та 11 сиротинців) з 2796 вихованцями, однак у 1937/38 н. р. залишилося тільки сім початкових шкіл з 939 учнями. Загалом у міжвоєнні роки навчальні заклади товариства становили тільки 4% загальної кількості приватних єврейських шкіл (Руда, О. 2019, с. 547–548; Eisenstein, M. 1950, p. 70; Chmielewski, S. 1937, s. 72). Зауважимо, що загалом у 1937/38 н. р. у Польщі діяло 452 приватні школи для учнів єврейського походження, з них з мовою навчання їдиш — 57, іврит — 162, їдиш та іврит — 7, польською та їдиш — 112, польською й іврит — 114. Однак з різних причин ці заклади відвідувало не більше за 21% усіх єврейських дітей, решта здобували освіту в державних чи приватних польських, українських, німецьких або утравквістичних школах (Хонигсман, Я. С. 2003, с. 56; Mauersberg, S. 1968, s. 170).

Створити розгалужену мережу приватних іврито-їдишомовних закладів освіти членам «Поалей Ціон-правиці» та «Шуль-Культу» не вдалося з кількох причин. По-перше, ці школи не мали успіху серед єврейства, що було зумовлено насамперед складністю навчальної програми. В них учні змушені були вивчати три мови: іврит, їдиш і польську, кількість годин останньої запроваджували відповідно до державних вимог. Як наслідок, батьки та учні, за винятком членів «Поалей Ціон-правиці», поступово втрачали інтерес до цього типу шкіл (Eisenstein, M. 1950, p. 69). Натомість євреї надавали перевагу двомовним школам з мовою навчання польською та їдишем чи польсько-івритським, які давали єврейській молоді змогу продовжувати навчання в середніх польськомовних закладах чи здобути вищу освіту, що відкривала широкі перспективи (Mauersberg, S. 1968, s. 170, 184). По-друге, на розвиток шкільництва вплинуло скорочення після 1929 р. внаслідок економічної кризи фінансових надходжень як від організації «Джоїнт», так і від інших меценатів. По-третє, на кількості цих двомовних закладів негативно позначилася протидія з боку польської влади, яка побоювалася поширення в них соціалістичних і комуністичних ідей (Крамар, Ю. В. 2014, с. 137; Dachówna, D. 1935, s. 246, 267).

Отже, шкільництво єврейської меншини міжвоєнної Польщі розвивалося за складних суспільно-політичних та економічних умов, оскільки польські урядовці лише частково виконували положення міжнародних договорів і внутрішніх постанов, які стосувались організації шкільництва для польського населення. У 1920–1930-х рр. влада зосередилася на розширенні мережі польськомовних та утравквістичних навчальних закладів, натомість усіляко перешкоджала розвитку шкіл з мовами навчання меншин. Єврейське населення Польщі, через відсутність державних навчальних закладів з рідною мовою викладання, зосередилося на розвитку приватних шкіл з мова-

ми викладання їдиш, іврит чи двомовних. Важливу роль у заснуванні світських іврито-їдишомовних навчальних закладів відіграла політична партія «Поалеї Ціон-правиця» й створене за ініціативи її членів культурно-освітнє товариство «Шуль-Культ». Однак з різних причин партійцям не вдалося створити розширену мережу цих навчальних закладів. Попри це чинні початкові школи, які становили 4% загальної кількості єврейських приватних шкіл, долучилися до формування в молоді усвідомлення необхідності відновити Єврейську державу на території Палестини, виховували в них почуття патріотизму та національної свідомості.

Гон, М. М. 2014. Євреї України в умовах авторитарних/тоталітарних режимів: досвід історичного минулого для розуміння сучасних етнополітичних процесів. *Єврейська національна спільнота в контексті інтеграції українського суспільства*: монографія. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. С. 115–126.

Кержнер, А. 2005. Традиції та побут євреїв України. В: *Нариси з історії та культури євреїв України*. 3-є вид., ред. Л. Фінберг & В. Любченко. Київ: Дух і Літера.

Крамар, Ю. В. 2015. *Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя: монографія*. Луцьк: Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки.

Крамар, Ю. В. 2014. Освітнє життя єврейської громади на Волині в міжвоєнний період. *Архіви України*. Вип. 6 (294). С. 132–140.

Руда, О. 2019. *Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини в 20–30-х роках ХХ століття: реалізація та реценції*. Монографія. Львів: Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича.

Руда, О. 2016. Роль єврейських культурно-освітніх товариств у розвитку національного шкільництва в Галичині (1923–1939). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія: Історія. Вип. 38. С. 89–106.

Руда, О. 2017. Освітнє питання у діяльності єврейських політичних партій міжвоєнної Галичини. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія: Історія. Вип. 40. С. 114–130.

Хонигсман, Я. С. 2003. *Городок Львовский и Мостиска — еврейские общины, которых нет: монографія*. Львов: Львовское общество еврейской культуры им. Шолом-Алейхема. Aleksion, N. *Poalej Syjon-Prawica*. [Online]. Available at: <http://surl.li/ettuv>

Chmielewski, S. 1937. *Stan szkolnictwa wśród Żydów w Polsce*. Warszawa: Nakładem Instytutu Badań Spraw Narodowościowych.

Dachówna, D. 1935. Szkolnictwo hebrajskie w Polsce. *Sprawy Narodowościowe*. R. 9. Nr. 3–4. S. 245–268.

Eisenstein, M. 1950. *Jewish schools in Poland, 1919–39. Their Philosophy and Development*. New York: King's Crown Press.

Mauersberg, S. 1968. *Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918–1939*. Wrocław; Warszawa; Kraków: Wydawnictwo PAN.

Romantsov, R. 2013. Polityka oświatowa władz polskich wobec mniejszości żydowskiej w II Rzeczpospolitej. *Studia Żydowskie. Almanach*. R. 3. Nr 3. S. 95–137.

Szarkowska, A. 2007. Absolwent prywatnej świeckiej szkoły żydowskiej jako obywatel Drugiej Rzeczypospolitej. *Etniczność i obywatelskość w Nowej Europie. Konteksty edukacji międzykulturowej*, red. J. Nikitorowicza & D. Misiejuk & M. Sobieckiego. Białystok: Trans Humana. S. 116–126.

Żebrowski, R. Szul-Kułt (Szul-Kult). *Polski Słownik Judaistyczny*. [Online]. Available at: <http://surl.li/ettwp>

Żyndul, J. 2000. *Państwo w państwie? Autonomia narodowo-kulturalna w Europie Środkowowschodniej w XX wieku*. Warszawa: Wydawnictwo DiG.

Hon, M. M. 2014. Yevreyi Ukrayiny v umovakh avtorytarnykh / totalitarnykh rehzymiv: dosvid istorychnoho mynuloho dlya rozumynnya suchasnykh etnopolitychnykh protsesiv [Jews of Ukraine in the Conditions of Authoritarian / Totalitarian Regimes: Experience of the Historical Past for Understanding of Modern Ethnopolitical Processes]. *Yevreys'ka natsional'na spil'nota v konteksti intehratsiyi ukrayins'koho suspil'stva: monohrafiya*. Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrayiny. S. 115–126. [in Ukrainian]

Kerzhner, A. 2005. Tradytsiyi ta pobut yevreyiv Ukrayiny [Traditions and life of Jews of Ukraine]. *Narysy z istoriyi ta kul'tury yevreyiv Ukrayiny*. 3-ye vyd., red. L. Finberh & V. Lyubchenko. Kyiv: Dukh i Litera. [in Ukrainian]

Kramar, Yu. V. 2014. Osvitnye zhyttya yevreys'koyi hromady na Volyni v mizhvoyennyy period [Educational Life of the Jewish Community in Volyn in the Interwar Period]. *Arkhiv Ukrayiny*. Vyp. 6 (294). S. 132–140. [in Ukrainian]

Kramar, Yu. V. 2015. *Zakhidna Volyn' 1921–1939 rr.: natsional'no-kul'turne ta relihiyne zhyttya [Western Volyn 1921–1939: National-Cultural and Religious Life]*: monohrafiya. Luts'k: Skhidnoyevropeys'kyy natsional'nyy universytet im. Lesi Ukrayinky. [in Ukrainian].

Khonigsman, Ya. S. 2003. *Gorodok Lvovskiy i Mostiska — evreyskie obshchiny, kotorykh net: monografiya* [Gorodok Lvovsky and Mostiska — Jewish Communities that Do not Exist: Monograph]. Lvov: Lvovskoe obshchestvo evreyskoy kultury im. Sholom-Aleykhema. [in Russian]

Ruda, O. 2016. Rol' yevreys'kykh kul'turno-osvitnykh tovarystv u rozvytku natsional'noho shkil'nytstva v Halychyni (1923–1939) [The Role of Jewish Cultural Societies in Raising the Educational Level of the Population of Galicia (1923–1939)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats' Drohobys'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. Seriya: Istoriya. Vyp. 38. S. 89–106. [in Ukrainian]

Ruda, O. 2017. Osvitnye pytannya u diyal'nosti yevreys'kykh politychnykh partiy mizhvoyennoyi Halychyny [Educational Issues in the Activities of Jewish Political Parties in Interwar Galicia]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats' Drohobys'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. Seriya: Istoriya. Vyp. 40. S. 114–130. [in Ukrainian]

Ruda, O. 2019. *Natsional'no-osvitnya polityka uryadiv Pol'shchi shchodo naseleння Halychyny v 20–30-kh rokakh XX stolitya: realizatsiya ta retseptsiyi [National Education Policy of the Polish Governments Regarding the Population of Galicia in the 1920s and 1930's: Implementation and Receptions]*: Monohrafiya. L'viv: Natsional'na akademiya nauk Ukrayiny, Instytut ukrayinoznavstva im. I. Kryp'yakevycha. [in Ukrainian]

Aleksiu, N. *Poalej Syjon-Prawica [Poale Zion Right]*. [Online]. Available at: <http://surl.li/ettvp> [in Polish]

Chmielewski, S. 1937. *Stan szkolnictwa wśród Żydów w Polsce [The State of Education among Jews in Poland]*. Warszawa: Nakładem Instytutu Badań Spraw Narodowościowych. [in Polish]

Dachówna, D. 1935. Szkolnictwo hebrajskie w Polsce [Hebrew Education in Poland]. *Sprawy Narodowościowe*. R. 9. Nr 3–4. S. 245–268. [in Polish]

Eisenstein, M. 1950. *Jewish schools in Poland, 1919–39. Their Philosophy and Development*. New York: King's Crown Press. [in English]

Mauersberg, S. 1968. *Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918–1939 [General Education for National Minorities in Poland in the Years 1918–1939]*. Wrocław; Warszawa; Kraków: Wydawnictwo PAN. [in Polish]

Romantsov, R. 2013. Polityka oświatowa władz polskich wobec mniejszości żydowskiej w II Rzeczypospolitej [The Polish Government Education Policy Towards Jewish Minority in 1918–1939]. *Studia Żydowskie. Almanach*. R. 3. Nr 3. S. 95–137. [in Polish]

Szarkowska, A. 2007. Absolwent prywatnej świeckiej szkoły żydowskiej jako obywatel Drugiej Rzeczypospolitej [A Graduate of a Private Secular Jewish School as a citizen Of the Second Republic of Poland]. *Etniczność i obywatelskość w Nowej Europie. Konteksty edukacji międzykulturowej*, red. J. Nikitorowicza & D. Misiejuk & M. Sobackiego. Białystok: Trans Humana. S. 116–126. [in Polish]

Żebrowski, R. Szul-Kułt (Szul-Kult) [Szul-Kult]. *Polski Słownik Judaistyczny*. [Online]. Available at: <http://surl.li/ettwp> [in Polish]

Żyndul, J. 2000. *Państwo w państwie? Autonomia narodowo-kulturalna w Europie Środkowowschodniej w XX wieku [A State in a State? National and Cultural Autonomy in Central and Eastern Europe in the 20th Century]*. Warszawa: Wydawnictwo DiG. [in Polish]